

JAI BHAWANI SHIKSHAN PRASARAK MANDAL'S

ARTS & SCIENCE COLLEGE SHIVAJINAGAR, GADHI

जय भवानी शिक्षण प्रसारक मंडळ, गेवराई संचलित (कला व विज्ञान महाविद्यालय शिवाजीनगर, गढी ता.गेवराई जि.बीड)

Arts & Science College Shvajanagar Gadhi

Subject :- Geography

Paper No :- VII Class :- B.A.S.Y

Name of paper :- Population Geography

**Unit – I – Population Geography, Definition,
Natures Scope and Significance, Sources of
Population of data**

Geography B.A.S.Y.

Dr.S.P.Ghuge

• प्रस्तावना

जॉन गाँट, ग्रेगरी किंग, विल्यम प्रटी, एंड्रयु हॉले, ससमिल्य डॅनियल, बरनोली, मॉनटियन, थॉमस माल्थम, मार्क्स अँकील गुइलार्ड Demography (1855), कॉर साँडर्स (1922)

❖ व्याख्या

1. जी.टी.त्रिवार्ता :- प्रादेशिक भिन्नतेनुसार मानव जातीमधील वेगवेगळेपण समजून घेणे म्हणजेच लोकसंख्या भूगोल होय.
2. जॉन जे.क्लार्क :- लोकसंख्या भूगोल म्हणजे लोकसंख्येचे वितरण, अंतररचना स्थलांतर आणि वाढ यांच्या नैसर्गिक विविधतेसी असणाऱ्या संबधाचा अभ्यास होय.
3. बिजू गार्नियर, एडवर्ड एकरमन, विलबर झेलिन्स्की डोनाल्ड बोग, वॉरन थॉमसन, डेव्हिडलेविस, मेलेझिन

❖ लोकसंख्या भूगोलाचा उदय व विकास

- 19 व्या शतकातील वाटचाल.
- हार्टशॉन
- डिकिन्सन व हावर्थ
- हंटीग्टन
- कार्ल सॉर
- ऑल्फ्रेड हेटनर
- जीन ब्रुन्स
- पिअरी जार्ज
- त्रिवार्या
- फ्रेडीक रॅटझेल
- इसाक बोमन
- पी.ओ.सॅमेनॉव्ह
- ब्लाश
- व्हीटनी

❖ महायुद्धादरम्यानच्या काळातील विकास

1914 ते 1945 जॉर्ज व त्रिवार्ता, खोरेव्ह

लोकसंख्याबाबत परिसंवाद - पॅरीस (1931), वार्सा (1934)
अॅमस्टरडॅम (1938), परिसंवाद घडवून आणले. I.G.U
आंतरराष्ट्रीय भूगोल संस्था स्थापन - 1950 soviet
Academy of Science (1960) N.D.I राष्ट्रीय
लोकसंख्याशास्त्र संस्था (1949)

○ दुसऱ्या महायुध्दानंतरच्या काळातील विकास

1947 साली मास्कोविद्यापीठात अभ्यास विषय शिकवला जाऊ लागला. रशिया 1946, फ्रान्स 1951, ब्रिटन व अमेरिका 1966, जर्मनी 1940, ल्याली कोव्ह, जॉन क्लार्क, झेलिन्स्की, खोरेव्ह, पी.गौस, ए.जी. ओगीस्वी व सी.बी फॉसेट (ग्रेट ब्रीटन) जी.टी. त्रिवार्ता अमेरिका.

○ आधुनिक काळातील विकास

- जॉन आय क्लार्क 1965, विलबर झेलिन्स्की 1966, बिजू गार्निअर 1966, रॉबर्ट वूडस 1979, एम.एस.सिंधू 1980, पिस्टन जेम्स, क्लॉरन्स,
- एफ जोन्स 1954 American Geography In ventry & prospects.
- प्रा.क्लार्क 1972 Population Geography,
- विल्बर झेलिन्स्की 1966 A prologue to population Geography,
- बिजू गार्निअर 1966 Geography of population,
- वूडस 1979 population analgesis in Geography,
- एम.एस.सिंधू 1980 Introdudcation to population Geography.

○ भारतातील लोकसंख्या भूगोलाचा विकास

पहिली जनगणना 1872 लखनौ विद्यापीठाने 1936 कुंटुंब नियोजनाचा विचार मांडला. अलाहाबाद विश्वविद्यालय ग्यानचंद 1939 Indias Teeming millions पुस्तक लिहिले. प्रा.महालनोबील sample survey चे आयोजन इ.स.1945 नंतर सी चंद्रशेखर all Indian institute of hygiene and public health जननविषय अभ्यास केला, गोखले राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्र संस्था पूणे, इ.स. 1956 साली मुंबई मध्ये international institute of population studies संस्था स्थापन झाली. प्रा.चंदना प्रा.अगरवाले, प्रा.बी.एन.घोष या भूगोलतज्ञांनी अभ्यासात भर घातली .

○ लोकसंख्या भूगोल स्वरूप व व्याप्ती

- ✓ बहुव्यापी विषय
- ✓ मानवी लोकसंख्या हाच मुख्य गाभा
- ✓ लोकसंख्येचा क्षेत्रीय अभ्यास
- ✓ विविधतेचे परिक्षण
- ✓ तुलानात्मक परिक्षण
- ✓ वैशिष्टे
- ✓ प्राकृतीक सांस्कृतीक, आर्थीक घटकाचा अभ्यास
- ✓ प्रादेशिक विविधता
- ✓ मोजणी वर्गिकरण पध्दती
- ✓ स्थल व कालनुसार तपासणी
- ✓ क्षेत्रीय आकृती बंध आणि परिणामाचा अभ्यास

○ लोकसंख्या भूगोल स्वरूप व व्याप्ती मध्ये

खालील मुद्द्यांचा अभ्यास केला जातो.

- ✓ लोकसंख्या वितरणाचा अभ्यास
- ✓ लोकसंखेची घनता
- ✓ स्थलांतर
- ✓ लोकसंख्या वाढ
- ✓ लोकसंख्या रचना
- ✓ साक्षरता व लोकसंख्येची गुणवत्ता
- ✓ ग्रामीण व नागरी लोकसंख्या
- ✓ लोकसंख्या व साधन
- ✓ संपत्ती गुणोत्तर
- ✓ जागतीक लोकसंखेचा भौगोलिक आढावा

□ लोकसंख्येची व्याप्ती खालील विभागात विभागणी करता येईल

- ❖ लोकसंख्येची सामाजीक आणि सांस्कृतीक वैशिष्टे
- ❖ आर्थिक वैशिष्टे
- ❖ जीवाश्य भाग-जन्म,मृत्युदर इ.

□ लोकसंख्या अभ्यासाचे भूगोलातील महत्व

- प्राकृतीक व सांस्कृतीक घटकांच्या स्वरूपाचा अभ्यास.
- पर्यावरणाचा अभ्यास.
- विशिष्ट प्रदेशात विशिष्ट प्राकृतिक व सांस्कृतीक पर्यावरण आढळते.
- लोकसंख्या, वितरण, घनता, स्थलांतर व वाढ, लोकसंख्येची गुणवत्ता व वितरणाचे प्राकृतिक आकृतिबंधाचा अभ्यास.

□ लोकसंख्या भूगोलाच्या अभ्यास पध्दती.

- क्रमबद्ध अभ्यासपध्दती
- वर्तनपध्दती
- संस्था-पध्दती
- सांख्यिकीय पध्दती
- गणिती पृथक्करण पध्दती

□ लोकसंख्या विषय सामग्री उगम स्रोताचे प्रकार.

- **प्राथमिक उगम स्रोत** :- प्रत्यक्ष क्षेत्रीय सर्वेक्षण
- **द्वितीयक उगम स्रोत** :- सांख्यिकी सांराश, वार्षिक अहवाल, सारणीग्रंथ, संशोधन पत्रिका, Text Book आंतरराष्ट्रीय नियत कालिके
- **तृतीयक उगम स्रोत** :- द्वितीयक उगम स्रोताकडुन माहिती मिळून तिच्यावर काही संस्करण करुण नवीन स्वरुपात सादर केली जाते.

□ लोकसंख्या सामग्रीचे प्रकार.

कालश्रेणी सामग्री - लोकसंख्या घटकाबध्दल किंवा एका पेक्षा जास्त घटकाबध्दल गोळा कलेली दीर्घ काळाची सामग्री..

छेद सामग्री - ही लोकसंख्या एखाद्या विशिष्ट काळापुरती अल्पकालीन माहिती असते.

□ लोकसंख्या सामग्रीचे मिळवण्याचे उगमस्रोत

- ✓ जनगणना
- ✓ जीवनविषयक महत्वाच्या घटकांची नोंदपध्दती
- ✓ लोकसंख्या नोंदणी पुस्तके
- ✓ नमुनागृह सर्वेक्षण
- ✓ शासकिय व खाजगी नोंद
- ✓ संमिश्र लोकसंख्या सामग्री (वरील सर्वाची संकलीत माहिती)

Thank You.....!